

59. ‘ Het tweelinglot van de Leugenaar en de Rechtschapene’ – dat waren niet de woorden van Darius, maar van die meest legendarische van alle zieners, de Arische profeet Zarathustra, de man die voor het eerst aan de verschrikte wereld had onthuld dat deze een slagveld was in de meedogenloze strijd tussen goeden kwaad. Hier, in deze oorlog, vond de grote doodstrijd der dingen plaats – want de Profeet die nog meer revolutionaire leerstellingen predikte, had geleerd dat de cycli van de kosmos zich niet eeuwig bleven herhalen, zoals altijd was aangenomen, maar naar een machtig einde toe bewogen, een universele Apocalyps waarin de Waarheid uiteindelijk alle onwaarachtigheid zo vernietigen en op de puinhopen daarvan een eeuwig rijk van de vrede zou stichten.

62. Deze naadloze vereenzelviging van zijn macht met die van een universele god was een ontwikkeling die van groot belang was voor de toekomst. Usurpatoren hadden al sinds onheuglijke tijden goddelijke goedkeuring voor hun daden geclaimd, maar nog nooit die welke Ahura Mazda kon leveren. Met de durf en creativiteit die het keurmerk waren van zijn stijl kwam Darius dodelijk snel in actie om er zijn voordeel mee te doen. Uit moord en usurpatie zou hij voor zichzelf een zeldzame legitimering smeden. Uit zwakte zou hij een kracht putten die een monarch nog nooit bezeten had.

91. Ook elders in de wereld was maatschappelijke onrust niet onbekend, zoals de clanhoofden van Medië en Perzië konden bevestigen. Bij de Grieken echter had het verlangen naar *eunomia* een bijzondere urgentie. In hun streven daarnaar stonden ze in zekere zin alleen. Er was in elk geval in hun arme, achtergebleven land geen equivalent van de millennia oude tradities van de oosterse monarchieën. In tegenstelling tot de clanleden van de Zagros waren zij ver verwijderd van de bronnen van de beschaving. Verstoken van een model voor centralisatie of een bureaucratie was de Griekse wereld al vroeg uiteengevallen in talloze met elkaar concurrerende stadstaatjes, elk met hun eigen soort constitutionele crisis. Maar ofschoon geteisterd door chronische sociale spanningen waren de Grieken zich ook welbewust van de vrijheid die het provincialisme hun bood: experimenteren, innoveren en je eigen weg gaan. Beter een kleine stad boven op een rots, mits goed bestuurd: zou je kunnen zeggen, 'dan alle rijkdommen van het idiote Nineve.

Zeker, vergeleken met het ruige landschap waarin de Griekse steden verspreid lagen, leken de lieflijke laagvlakten van Mesopotamië al gauw een tikje week.

In Griekenland boden de gebergten die de laaglanden insloten en menige staat van de andere scheidde - om maar te zwijgen van de rest van de wereld - zowel een ruig soort autonomie als isolement.

97. Ja, men zei zelfs dat Lycurgus, als het opperste teken van wat een burger aan de staat verschuldigd was, zover ging dat hij zelfmoord pleegde, in de hoop met dat gebaar zijn volk te stichten. Hij stierf dus door zich van voedsel te onthouden, in de overtuiging dat bij staatslieden zelfs hun dood niet zonder betekenis voor de staat en hun levenseinde

niet zonder uitwerking, maar een bijdrage tot voortreffelijkheid en daadkracht moest zijn.

Waarachtig, een macabere filosofie. Maar hoewel die van zelfopoffering getuigde, hechtten de Spartanen er juist waarde aan om de vrijheid die ze erdoor wonnen. Dat hun stad een kazerne was geworden en hun samenleving één immense falanx, klaar voor de oorlog, was geen gevolg van dwang, maar eerder van een moeizaam verworven klassenconsensus. Het evenwicht dat daarmee bewaard werd tussen de rijken en de armen was precair.

De Heracliden mochten dan de soevereiniteit hebben gelegd bij het volk, waarmee ze tevens schijnbaar op voet van gelijkheid leefden, maar ze behielden niettemin hun rijkdommen, hun landgoederen en een groot deel van hun macht. De armere klassen, die waren opgenomen

in een eliteleger dat zijn weerga niet kende, genoten een status die hun tot dan toe onthouden was - en materiële zekerheid op de koop toe. Voor hen geen sappelen meer om met handel of landbouw hun brood te verdienen. Een krijger had geen tijd voor schoenlappen, hout zagen of ketellappen. Die werkzaamheden konden maar het beste worden overgelaten aan de burgers van andere samenlevingen in Laconië, de perioikoi, ofwel 'omwonenden', zoals ze laatdunkend werden genoemd, tweederangsburgers wie de rechten werden onthouden van een volle, beproefde Spartaan.

156. Zo kwam het dat halverwege r dat gedenkwaardige jaar 507 v.Chr, een Alcmaeonide, een familielid van Cleisthenes, als archont naadloos de macht kon overnemen van Isagoras, en Athene kon omvormen tot een staat die zijn gelijke in de geschiedenis niet kende. Was *eunomia* - 'goed bestuur' - het devies van de vroegere Griekse hervormers geweest, van Lycurgus tot Solon, voor Cleisthenes en de zijnen luidde het subtiel en tegelijk radicaal anders: *isonomia* - 'gelijkheid'. Gelijkheid voor de wet, gelijkheid van deelname aan het bestuur van de staat - dat was voortaan het Atheense ideaal.

Het was waar, sommige burgers bleven gelijkter dan andere: nog steeds, bijvoorbeeld, konden alleen de leden van de bovenklasse zich kandidaat stellen voor hoge ambten. Niettemin, hoewel sommige relicten van de oude orde voor de democratische vloedgolf gespaard bleven, werden er veel meer voorgoed door begraven - Solon zou bijvoorbeeld het toneel van na het springtij nauwelijks hebben herkend. Athene was een stad geworden waarin elke burger, hoe arm of laagopgeleid ook, openbaar spreekrecht had, waarin de politiek niet langer werd bedisseld in de besloten, vergulde salons van de aristocratie, maar openlijk, in de volksvergadering, ten overstaan van 'timmerman, hoefsmid of schoenlapper, koopman of reder, rijk of arm, aristocraat of gewone man', waarin geen maatregel kon worden genomen, geen wet afgekondigd, zonder de stem van alle Atheners. Het was een groots en nobel experiment, een staat waarin een burger voor het eerst het gevoel kreeg dat hij zowel betrokken was als aan de touwtjes trok. Niets in Athene, ja zelfs in heel Griekenland, zou ooit nog hetzelfde zijn.

157. Dynastieke twisten, die Athene aan de rand van de ondergang hadden gebracht, waren eenvoudig te gevaarlijk om nog langer getolereerd te worden - een conclusie die de dynastieën zelf nu schoorvoetend aanvaardden.

Maar hoe moesten ze geneutraliseerd worden? De oplossing van Cleisthenes was zowel briljant als eenvoudig én fel ambitieus: verbreek de banden tussen de burgers en hun familie, hun buurt en hun lokale clan. Aangezien het onderhouden van die banden van oudsher voor bijna iedereen in Attica een natuurlijk instinct was geweest, vereiste het plan om ze te slaken bijzonder ingenieuze en gedetailleerde maatregelen. Nauwgezet deelde Cleisthenes het land met zijn oeroude lappendeken van steden, landgoederen en dorpen op in bijna honderdvijftig districten. Aan die *demes*, en niet langer aan hun familie, ontleenden de burgers van de nieuwe democratie voortaan verplicht hun achternaam. En ook hun burgerlijke identiteit - want een jongeman die volwassen werd kon na Cleisthenes' hervormingen alleen Atheens burger worden als hij in een *deme* stond ingeschreven. Dat gold voor de verwaandste eupatride evenzeer als voor de nederigste ploeger in het veld: als ze uit dezelfde *deme* kwamen, hadden ze dezelfde achternaam. Natuurlijk waren niet alle eupatriden gecharmeerd van deze nieuwlichterij. Sommigen van hen, vooral de grootsten, die een landgoed of een dorp hadden en dus een *deme* die naar hen genoemd werd, maakten hun ongenoegen met de nieuwe orde maar al te duidelijk kenbaar. De Boutaden bijvoorbeeld, die er genoeg van hadden om hun gedistingeerde naam te moeten delen met tuig van de richel, gaven zichzelf gevat een nieuwe naam: de Authentieke Boutaden.

160-163

De macht van Athene nam dus steeds meer toe. Hiermee is eens te meer bewezen dat politieke vrijheid in alle opzichten een zaak van belang is. Want toen de Atheners nog onder de tirannie gebukt gingen, waren zij op het slagveld nooit succesvoller dan hun nabuurstaten.

maar sinds hun bevrijding zijn zij onverslaanbaar gebleken. Dit toont aan dat zij in een afhankelijke positie opzettelijk hun plicht verzaakten, net als slaven die noodgedwongen voor een meester werken. Maar na het verkrijgen van de vrijheid was iedere Athener bereid zich volledig in te zetten voor zijn eigen belangen.

Het leek erop dat de democratie inderdaad kon werken.

En dat verkondigden de Atheners nu trots aan de hele wereld. Terug in hun stad gaven ze in de extase van hun bevrijding opdracht tot de bouw van een levensgroot gedenkteken - een strijdswagen getrokken door vier geheel uit brons gegoten paarden - dat direct achter de poorten van de Akropolis geplaatst moest worden. Daar, opgesteld in wat ooit de opperste uitstalkast van de aristocratische hoogmoed was, glom het intimiderende beeldhouwwerk, het eerste wat iemand zag die de citadel binnenging, een monument niet voor een individu maar voor de zonen van de Atheners' - voor het hele volk.

(...)|De half afgebouwde tempel van Zeus lieten ze staan als een monument voor de dwaasheid van de tirannen, maar de grote openbare ruimte die Pisistratus in het hart van de stad had laten aanleggen kon niet zo gemakkelijk worden weggewerkt - niet in de laatste plaats omdat de burgers van de nieuwe democratie zo'n ontmoetingsplaats nodig hadden. *Agora* gingen ze hem noemen - het woord voor een plek die alle Griekse steden hadden, een ruimte waar de mensen vrij bij elkaar konden komen. (...)

Een punt dat hardhandig werd benadrukt door de installatie, midden op het plein, van twee zware bronzen beelden van de tirannendoders. Harmodius en Aristogiton werden met ernstige gezichten en getrokken zwaarden - hun lichamen heroïsch, zij het onwaarschijnlijk, naakt - voorgesteld als de gezamenlijke redders van Athene en bringers van de vrijheid. Aangezien er in heel Athene geen andere publieke afbeeldingen van historische persoonlijkheden te zien waren, was de dominante positie van die standbeelden op de Agora des te opmerkelijker. Nog verbazender was natuurlijk het feit dat Harmodius en Aristogiton zich helemaal niet hadden opgeofferd voor de vrijheid, maar Hipparchus in een ordinaire vrijersruzie hadden vermoord.

163. Cleisthenes kende zijn pappenheimers goed. Hij wist dat de Atheners, revolutionair als ze verrassenderwijs waren gebleken, in hun hart nog steeds traditionalisten waren. Verre van zich te beroemen op de nieuwe aard van hun democratie, hunkerden ze naar een bevestiging dat die zijn wortels in het verleden had. Cleisthenes, immer geraffineerd, had er daarom voor gezorgd zelfs zijn meest gedurfde experimenten te omhullen met het kleed van de traditie. Zo hadden de stammen allemaal namen gekregen van antieke heroën, alsof ze niet aan de vruchtbare verbeelding van Cleisthenes waren ontsproten, maar, net als de Atheners zelf, direct uit de aarde waren gegroeid. zelfs de democratie, zo lieten de stichters doorschemeren, was niets nieuws, maar in feite het oeroude geboorterecht van alle mensen van Attica, oorspronkelijk in de heldentijd aan hen geschonken door de gevierde heros Theseus, die de Minotaurus had gedood. Wat waren de twee tirannendoders in dat licht gezien anders dan verdelgers van monsters, onzelfzuchtige patriotten die hun leven hadden gegeven voor het herstel van de Atheense democratie?

Allemaal rookgordijnen en spiegelpaleizen, natuurlijk - die trouwens Cleisthenes en de zijnen in de verste verte niet de eer gaven die hun toekwam.

Maar het is misschien wel het definitieve bewijs van hun grootheid dat zelfs Cleisthenes, telg uit een geslacht dat zelden uitmuntte in bescheidenheid, inzag hoe essentieel het was om de volle omvang van wat hij tot stand had gebracht te verhullen achter zo'n fantastisch schimmenspel. Met de stichting van de democratie had hij de toekomst van zijn stad uitgevonden, maar ook, en dat was even cruciaal, haar verleden gefabriceerd. Dus geen standbeeld voor Cleisthenes op de Agora. En ook geen plaats in de harten van zijn landgenoten als de vader van hun democratie. Ja, nauwelijks was hij dood of de Atheners kregen een acute aanval van geheugenverlies en vergaten überhaupt dat ze een revolutie hadden beleefd.

Zo natuurlijk kwam hun nieuwe regeringsvorm hun al voor, zo diep geworteld in de Attische bodem, dat een waar begrip van zijn oorsprong, net zoals Cleisthenes had voorzien, begon te vervagen. Het was een bitterzoete paradox: in het geheugensyndroom dat Cleisthenes in obscuriteit begroef, school het ultieme bewijs van zijn adembenemende succes.

168. Niet dat de Perzische tolerantie jegens vreemdelingen en hun eigenaardige gewoonten enig respect inhield. Net zoals Cyrus bij zijn verovering van Babylonië er geen been in had gezien de gunst van een hele stoet goden te claimen, juist omdat hij in geen enkele daarvan geloofde, zo liet ook Artaphernes, door zich de Lydische tradities toe te eigenen en deze naar zijn hand te zetten, blijken dat hij een bittere waarheid heel goed begreep, namelijk dat de tradities waaraan een volk zijn identiteit ontleent, waaraan het waarde hecht en waarvan het houdt, ook, als ze maar slim genoeg worden benut, kunnen dienen om dat volk tot slaaf te maken. Deze stelregel, door de Perzen in het uitgestrekte gebied van hun vele satrapieën toegepast, lag aan de basis van heel hun imperialistische filosofie. Elke elite, zo geloofden ze graag, kon op de een of andere manier tot onderwerping worden verleid.

169. Dat komische idee, dat Cyrus op de een of andere manier zijn grootheid geheel en al te danken had aan de snoeverige god van de Judeeërs, daar hadden de Perzen niettemin totaal geen moeite mee, want ze begrepen heel goed het verlangen van een slaaf om zich de favoriet van zijn meester te wanen.

Immers, geen grotere bron van zelfgenoegzaamheid voor een onderworpen natie, geen veiliger garantie voor haar blijvende dienstbaarheid dan het geloof gezegend te zijn met een speciale relatie tot de koning. Zo was het altijd geweest - de Perzen zelf waren, in de tijd dat ze nog onbeduidende nomaden waren, ook gevoelig geweest voor de grootheid van Mesopotamië. Nu ze heer en meester waren over de wereld, wisten ze nog heel goed hoe de aantrekkingskracht van rijkdom en macht en glamour voelde.